

APRÓ ISTVÁN

Kertek, borok, emberek

A kert itt nem metafora. Földből, fákból, füvekből, darazsákból és gilisztákból van, még akkor is, ha az égben végződik. (Márpedig ott végződik.) Vagy ott kezdődik – hiszen az égi kertből való kiűzetésünktől számítunk minden emberi küszködést ezen a földön. Nem csoda hát, ha visszavágyunk, és egy élethen át szolgáljuk a kertet, hátha legalább kicsit hasonlatossá tudjuk tenni ahhoz a régihez.

Jól tudom, milyen a kiűzetés. Bármennyit is áldoztam testi erőmből, fogyatkozó életidőmből, lelki energiámból egy kertbe, valahogyan mindegyiktől búcsút kellett vennem. Talán jónási megátalkodottságom büntetése ez, és egyszer végre majd belátom, hogy bizony Ninivében van az a kert, ahol végre megállapodhatok. Meglehet, csak egyetlen szőlővesszőt kell ott a földbe szúrnom, s leülni és megvárni, míg a szőlőfa fölém borul és megad mindent, ami kell, árnyékot, gyümölcsöt, bort, lelki békét. A kiűzetés és a nyugtalan bolyongás pedig azért van, mert meg kell találnom azt a vesszőt.

(No, ez már metafora.)

Ha az ember leül a kertben, megnyílnak az idők. Amit maga előtt lát, az már nem a földi kert, új dimenzió tárul fel előtte, amelynek határai felfoghatatlannak. Az írástudók sokat tudnak erről, és megpróbálják elmondani az elmondhatatlant, de nem csupán ők látják a tündéreket. Berzsenyi, Kisfaludy, Krúdy, Hamvas mester, Márai, Herczeg János, Németh Pista bátyám vagy Ambrus Lajos barátom, mind veretes nyelven szólnak a szakrális titkokról, amelyek megkörmölyezik a diófa alatt vagy a lugas árnyékában üldögélő emberfiát. Ám titkok tudói és lengő ködök, meg mézszínű őszi fények beavatottjai azok a szorgos gazdák, amúgy a „civil életükben” igencsak józan szigorral élő mesteremberek és egyéb kerti szorgoskodók is, akik soha egyetlen sort sem vetettek papírra ezekről a csendes messzeségekről. Ezer éve ülnek a diófa alatt, onnan látnak mindent, amit látni érdemes ebből a világból, aztán csendesen elmennek, de kezük nyoma ott marad minden szőlőtőkén, és gyakorta teli hordót is hagynak maguk után a pincében, hogy legalább egy ideig legyen mivel poharat emelni az emlékezetükre. No meg kifent kaszát, helyére állított kapát – a világ megszentelt, ősi rendjét. Ha a balga utódok nem becsülik meg a kőasztalt, rogyini hagyják a présházat, fűrésszel esnek a diófának, kiszántják a szőlőt, az ő bajuk.

A kertben ülök, történetek jutnak eszembe a borról. Vidám és bús történetek, keserédes emlékek vagy éppen csak felsejlő, tűnékeny hangulatok, fátyolos érzelem-törredékek. Semmi különös, mondhatnám: csupán természetes és szükségszerű velejárói a múltó időknek, az emberélet, a halandóság folyton újratermelődő salakja, a mulandóság melankóliája. Csaknem minden nemzedékkel eltűnik egy világ (mostanság talán több is), minden emberrel és talán minden bogárral is. Sosem volt és sose lesz.

Talán nincs mulandóbb egy pohár bornál. Az elillanó pillanat tipikus efemer imágója. Pedig a kérészhez hasonlatosan a pohár bornak komoly múltja van. Aztán gyorsan ellejti násztáncát, és az idő kódéba hull. Ha előéletéről keveset sejtünk, talán még szerencsénk is van. Elolvassuk a palackon a címkét, és ez

a kevés tudás elegendő ahhoz, hogy ízelőbimbóink ingereit kellő szellemi élménnyel egészítsük ki, és az agyunkban jelentkező kellemes utóhatás zavartalanul kiteljesedjen. Viszont ha ennél többet tudunk, ha a bor képes minket ezernyi kozmikus húrja némelyikével önnön múltja mélységeibe ragadni, akkor könnyen elveszhetünk. Vagy üdvözülhetünk. Újrateremthetünk egy elveszett világot. Ez a mélység beláthatatlan, és nem tudhatjuk, mit kezd majd velünk.

HÁROM KERT

Életem java jól meghatározhatóan három kerthez kötődik. Küzdöttem velük, túrtam, forgattam földjüket, kivágtam fáikat, és újakat ültettem beléjük, és ha nagyképű lennék, azt mondanám, én formáltam, alakítottam őket. Valójában azonban ők formáltak engem, a szó legegyszerűbb jelentése szerint. Talán már a kezdetek kezdetén is így volt: nem is én találtam meg őket, hanem valamiféle dimenziókon átnyúló erővonalak mentén ők kerestek meg engem, és vonzottak magukhoz. Így kell lennie, mert amikor furcsa fényű nyári délutánon csendben figyelem a levelek nesztét, mindegyiknek érzem a sugallatát, annak is, amelyben éppen ülök, meg a másik kettőét is. Sőt, sok egyéb kert vagy liget emlékező borzongatását is érzem valahol a tudatom mélyén: a nap melegét a bőrömmön egy mediterrán narancsligetben, a vadciklámen és a moha illatát egy almafa alatt, valahol az Alpok lábánál, ahol valaha apámmal ültünk, és zacskós levest főztünk spirituszkockán.

Az első kert, a bácskai, ahol felnőttem, a valóságban nincs többé. Maradt belőle valamicske torzó, de az a tágas, izgalmas világ, amely felnevelt, áldozatául esett az idő (és a közigazgatás) szokványos rombolásának. A második, a baranyai, helyét tekintve és terjedelmében ép, de utódom nem tisztelte (nyilván nem is ismerte szellemét), így aztán elveszett az is. A harmadik kertem, a gödöllői dombság déli lankáin, több részből áll, és kellően bonyolult világ. Ez is folyton változik, de a változásokat nem veszteségként élem meg, hiszen együtt változunk, együtt töprengünk a jövőn, és úgy jutunk döntésekre is – a közösen viselt következményekről már nem is beszélve.

A három kert tehát mindenkor meghatározta útjaim, ahogyan nagyapám sorsát is meghatározták azok a kicsinyke szántók, pászta szőlők, amelyekkel élete során összekötődött. És így volt ez minden bizonnyal az ő apjával és annak apjával is, az elmúlt idők homályába veszően. (Milyen jó is arra visszagondolni, hogy egykoron volt egy kert, amelyben nagyapámmal együtt ültetünk a krumplit, szedtük a meggyet, és fűrészeltük a kidöntött öreg fa ágait. Ennél már csak az a szívmengetőbb emlék, amikor nagyapámmal és apámmal hármasban dolgozunk a kertben – az emberélet akkor természetes, ám az elmúlás szükségszerű pátoszában bearanyozódó pillanatai.)

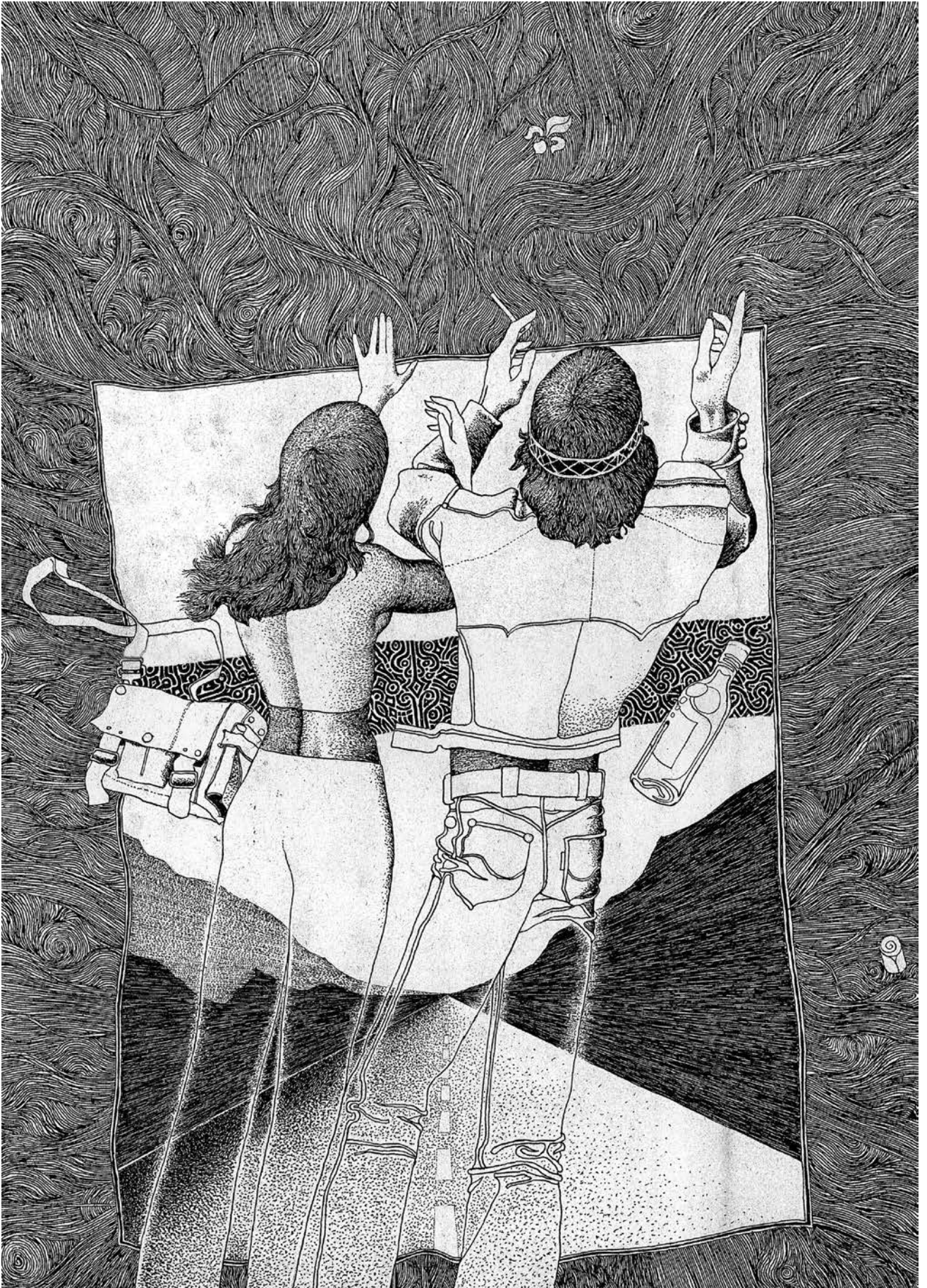
Nagyanyám ügyes zöldségkertész volt, ő természetette a legkorábbi fejes salátát a környéken. Máig nem tudom, hogyan csinálta, se fóliája nem volt, sem pedig holmi poharas, cserepes palánták előnevelésével nem bibelődött. Ősszel szabadföldbe elvetette a magot, a néhány négyzetméteres vetés szépen kikelt, és a tél beálltával belepte a hó. Tavasszal aztán szétrakta az egészet, telepalántázta az egész kertet: saláta volt mindenhol. A később ültetendő vetemények ágyásaiba, a fák közé és alá (hiszen akkor még nem volt lombjuk a gyümölcsfáknak), közvetlenül a hagyma és a borsó sorai mellé, hiszen mire azok megerősödnek, a salátafejeket kiszedjük. Az eljárást tehát ismerem, mégsem tudom igazából utánacsinálni, pedig sokszor próbáltam már. Csak két döntő körülmény (szakszerűen: faktor) jöhet szóba: az időzítés és a fajta. Nyilván döntő a magvetés és a szétpalántázás időpontja, de ennek alapján azért az évek során nekem is sikeresnek kellett volna lennem, hiszen leg-

alább olykor beletrafálhattam. Ha nem jókor vagy egyáltalán nem jön a hó, hogy a zsenge vetést megóvja, akkor valószínűleg kifagy az egész, és tavasszal nem lesz mit palántázni. Így sokszor jártam. Viszont az a gond, hogy nagyanyám idejében sem volt mindig hó, ecetes zöldsalátát mégis ettünk minden húsvétkor, akármilyen korai időpontra esett is. Ebből gondolom, hogy volt valamiféle ellenálló fajtája, amiből évről évre mindig maga fogott magot, és amelyet halála után veszni hagyunk. Pedig nemcsak a fagyot tűrte jól, konyhai értéke is kimagasló volt. Levelei akkor sem váltak frottírtörölközőhöz hasonlóvá (mint a mai fajták, amelyekről elsősorban azt várják, hogy a szupermarketek polcain napokig látszólag változatlan frissességükben megmaradjanak). Ha már-már beleszédültünk a nyárba, a májusi forróságban persze beborultak és magzásnak indultak a fejek, de a vajsárga közepük éppen ilyenkor volt a legfinomabb.

Az első salátaadag persze a családé, a miénk volt. Ilyenkor még öt-hat fej is fel kellett szedni, hogy mindenkinek jusson a becses tavaszi újdonságból. Később aztán a felhasznált fejek száma egyre csökkent, mígnem egyetlen fej, gyönyörű, terebélyes saláta elegendő volt a vasárnapi tyúkpaprikás mellé az egész családnak. A lehető legkorábban, amikor még igazi primórnek számított, nagyanyám a szerdai és szombati piacra is vitt néhány kosárral a salátájából. Mindig eladta valamennyit az utolsó fejig, és kosara alján néhány csomó korai cseresznyét hozott nekem. Olyan nekünk nem volt, mert apám nem sokra becsülte a vízízű, csenevész gyümölcsöt. Most már én is így vagyok vele, de akkor gyerekként igazi kincs volt számomra az a két-három csomó egyenetlenül érett, de azért mégis izgalmasan pirosuló cseresznye – az első gyümölcs az évben. A szomszédok pedig sokat kilincseltek azokban a hetekben nálunk, átjártak néhány fej frissen szedett salátáért még több utcával odébből is. Különösen vasárnap délelőtt volt nagy a forgalom, nagyanyám pénzesdobozkájában szépen gyűltek a tíz-, húsz- meg ötvenparások. Nagyon is jól jött az a kis pénz kiegészítésként nagyapám szerény nyugdíjához.

Sohasem beszéltem erről vele, de nagyapám élete utolsó harmada a maga szempontjából igazi sikertörténet lehetett, aminek legfőbb megnyilvánulása egy békés, nélkülözésektől és nagyobb megrázkódtatásoktól mentes öregkor volt. A félárván, cselédsorban eltöltött gyerekkor és a derékszaggató munkában telő férfikor után végeredményben olyan életet élhetett, amilyent talán soha nem is remélt. A nincstelenség bizonytalansága után nyilván nagyon is meg tudta becsülni a házat, amelyet már mesterséget tanult és biztos üzemi állásban lévő fiával együtt épített, a nagy kertet és a darabka szőlőt, ami a hosszú évtizedek alatt összejött. Igaz, ez a vagyon a további évtizedek alatt sem gyarapodott, legfeljebb a ház bővült időről időre az éppen soron következő hozzáfoltozással, aminek következtében a nyári konyha mind lejjebb szorult a kert felé, újabb szobának, belső konyhának adva helyet. A szőlő nem lett több, a távolabb eső réti parcellát eladták, és a veteményes aljában kezdődő Disznóháton vettek egy darab földet, amit már együtt a három generáció – nagyapám, apám és én telepítettünk be. A megmondható nyilván apám volt, ő határozta meg a fajtákat és a szakirodalom alapján a művelési módot is. A fajtákkal nem nagyon tért el a megszokott homoki szőlőktől, de kordont építettünk a magyarkának és a kövidinkának, ami akkoriban úttörő cselekedetnek számított arrafelé. Ez a domb keleti oldalán történt, a nyugatit már jóval később telepítettük be kékfrankossal, akkor már inkább csak apámmal ketten, nagyapám legfeljebb azért sé tált át, hogy munkánkban gyönyörködjön. (Volt is miben, mert minden elképzelhető elköveltünk, hogy az a szőlő a legjobbat kapja az induláshoz. Nem lyukakat fúrtunk – ahogyan később Baranyában láttam –, nem is gödröket ástunk – ahogyan mifelénk szokás volt –, hanem az egész sor hosszában „lövészárkot” nyitottunk nyolcvan centi mélyen, gondosan ügyelve, hogy a felső termőréteget

MOSONYI KISS GUSZTÁV, *Úton*, 1968

és az alulról kitermelt sárgaföldet külön oldalra rakjuk. A gödörbe azután bőségesen került istállótrágya, arra pedig a Tiszáról, lovas kocsival hozott homokos iszap, utána jöhetett a feketeföld, majd legfölülre a természetlenebb alsó réteg. Mindezt persze csak egyszerű ásóval és lapáttal csináltuk, meg is mosolyogtak bennünket az arra járók. Én akkor elmentem katonának, és apámra hagytam az oltványokkal való további bíbelődést, de a harmadik évben már mustot préseltünk a kékfrankosból, mégpedig huszonhárom cukorfokkal. És máig kiérdemel magának ez a disznóháti kékfrankos egy-egy arany- vagy ezüstérmét a borversenyen, minden évben.)

Nagyapám, amíg bírta, mindennap kint matatott a kertben. Nem végzett látványos munkákat, de keze nyoma mindenütt ott volt. (Ezt leginkább azóta látom, amióta elment, s további kertjeimben is egyre érzem: mit jelenthet egy láthatatlan, fáradhatatlanul tevékenykedő kéz. Vagy éppen a hiánya.) Apámmal a hétvégén nagy nekibuzdulással kivettünk egy fát: körbeástuk, gyökereit szintről szintre megtisztítottuk, a gödör külső széle felől, majd a törzsnél is átvágtuk, ahogy kell, aztán kötelet vetettünk a nyakába és kidöntöttük, a talpgyökeret is elvágtuk a nagyfejszével, és kifordítottuk a gödörből. Esetleg még keresztvágó fűrészszel lefűrészeltük a tuskót meg a nagyobb ágakat, és félregördítettük a rönköket. Hogy közben ránk sötétedett? Annyi baj legyen, a többit elintézi a Tata, hiszen ráér egész héten, amíg mi ismét jövünk valami nagy dolgot cselekedni! Nagyapám pedig hozta a sámliját, a kisbaltát, a kézifűrész, drót, madzagot, és nekilátott a fa „összecsomagolásának”. Néhány nap alatt feldolgozta az egészet, és katonás rendet rakott a terepen. Külön rakásban álltak a tűzifának való vastagabb ágak, aztán dróttal összekötött nagyobb kék vék sorakoztak, végül pedig olyan kis rongymadzagos minikévék a legvékonyabb ágakból, amelyet nagyanyám éppen be tudott dugni a tűzhelye ajtaján. Ezeket nagyapám a fészerben tartotta a fal tetején, ahol puszkaporszárakká váltak, és egyetlen gyufával, papír nélkül is be lehetett velük gyújtani. A kékék összeszorításához speciális szerszáma volt: egy rongyszélekből (apám hozta a ruhagyárból a levágott hulladék anyagcsíkokat: az „entlit”) maga fonta kötél végén egy különleges kampó, amellyel egyébként a cirokszárakat szokta összeszorítani, amikor seprűt kötött, de a kékékötésnél is jól funkcionált. Ez a kampós kötél egyébként akkor is kitűnő szolgálatot tett, amikor a vasalt fake-rekű tragaccsal (dragaccsal, ahogyan mifelénk mondták) fel kellett tolni a dombon hazafelé a szőlőt vagy egyebet, mert ilyenkor gyerekként ezzel a kötéllal segítettem be apámnak. A kampót a tragacs elülső lécébe akasztottam, és a legmeredekebb szakaszon tiszta erőmből húztam, míg apám alulról szuszogva tolt. Így szállítottuk haza a kivágott fák ágait, törzsét és a kékéket is. (Ja, és egy időben a kétszáz literes cefrészardót meg a szükséges tűzrevalót is így toltuk el a két sarokkal odébb levő pálinkafőzőhöz, mert ilyen rövid távra nem lett volna érdemes fuvarost fogadni.)

Ha ezt az adai kertet, amelyet így, hárman műveltünk annyi éven át, nem csonkítják meg, nem teszik csúffá, talán egészen másként alakul az életem. Hiszen tisztán emlékszem a föld „ízére”, amikor késő ősszel az „aljon” belenyomtam az ásómat. Ősszel hetekig ástunk, mire az aljon lévő szilvafáktól a hátsó udvar alatt lévő rozmarying almákig és a mazsola- meg kecskececsű szőlőig elértünk. Fénylett az ásó és fénylett a vágat: fekete és zsiros volt a föld. Fénylett az ásó nyele és fénylett a tenyerem: nagyapám szalonnabőrrel kente be ásóm nyelét, hogy a vízhólyagoktól megkíméljen. Nem tudom, világgá mentem volna-e akkor is, ha az a kert egyben marad. Az viszont biztos, hogy ma már viszsza-hívna, és nem tudom, meddig tudnék neki nemet mondani.

A baranyai kert, Sepsén, maga volt a kihívás. Más színű, más ízű föld, ahol idegen növények laktak. Ezeket nem én ültettem, sőt, a gyomok is mások voltak,

mint gyermekkorom kertjében, és furcsa állatok járták a csapásokat. A házaknak, az udvaroknak, sőt még az utcának is más szaga volt, de én kitértem orrllyukkal szívtam be ezeket a szagokat, mert *nagyon akartam ott otthon lenni!* És ez az igyekezet nem lanyhult az évek során. Ragályos is volt, mert mindenkit magával ragadott körülöttem, még szüleinket is, akik eleinte igencsak berzenkedtek „világ végére” való költözésünk ellen.

Amikor nyáron kilépett az ember a hatalmas hátsó kapun a még elvadult kertbe, édeskés, fűszeres mandulaillat fogadta. Nem tudtam mire vélni, még nem ismertem fel, hogy a sűrű bozót, amelyen keresztül csak egy szűk ösvény vezetett a domb felé, valójában sok-sok elvadult szilvabokor, és az alja terítve van üvegesen fehér gyümölcscsel. A nagy melegben már erjedni kezdett, annak volt olyan mandulaillata. Később sokat küszködtem a fákkal, bokrokkal cseperedett sarjúkkal, mire a területet a veteményes számára visszahódítottam. Persze akadt itt bodza is, meg növendék ecetfák, kecskerágó, varjú ültette dió, akác és kökény. A bozótból kiérve viszont egy terebélyes vén almafa fogadott, olyan állapotban, ahogyan lehetett: félig letört, elszáradt ágakkal, mohos, féregjárta kéreggel, bozontos, besűrűsödött koronával. Vele sokat foglalkoztam, lefűrészelttem a száraz és beteg ágakat, alaposan kiritkítottam a koronát, kaparóval tisztogattam a kérgét, és rendszeresen kaszáltam alatta a gatz. Meg is hálálta: már a következő ősszel zsákszámra hordtam le róla a télálló, kissé lapított, vastag héjú, de jóízű almát. Permetezni nem kellett – nyilván sose látott olyat.

A kert egyszerre az élet és a hiábavalóság maga. Örökös meddő küzdelem – ha nem evezel, máris elsodor a folyó –, ugyanakkor a megújulás biztos mementója is. Gyűlölöm a telet, és óceániai szigetekről szoktam ábrándozni, ahol az örök napsütésben leshetek csillogó halakra, és a nappalok sohasem fognak néhány órás szürkéséggé. A kert azonban egyszersmind maga az ember – nincs valódi határ –, lennék-e, aki vagyok, léteznék-e egyáltalán egy megújulás nélküli világban? A kertész tavasszal megmetszi az almafát, gondozza, óvja a rügyeket, az első hajtásokat, aggódik a virágért, és örvendezik a beérő termésnek. Aztán, amikor a zamatos nyári alma leérik, ottmarad ereje teljében a harsogóan zöld, ámde üres fa. Továbbra is gondját kell viselnie, figyelnie, nehogy gombák, levéltetvek támadjanak rá, elviselni a szomorúságot, hogy valami megint véget ért, a fa letermett, nincsenek már rajta mosolygó gyümölcsök, egy egész évet kell várni az új csodára. Ez a fajta szomorúság ismeretlen lehet a trópusokon. Ahol a fák egyszerre virágoznak és érlelik a termést, ez a paradicsomi folyamatosság biztosan másfajta lelket nevel. Talán ezért kellett kiüzetnünk a Paradicsomból, soha nem lett volna miénk a tudás, ha a szellem nem kényszerül az idő, az elmúlás és megújulás dimenziójának értelmezésére.

Egyszer azt mondta nekem valaki, nem érti megszállottságomat a kertészkedés iránt.

– Emberekkel, és nem növényekkel kell foglalkozni! – jelentette ki fölényesen, sőt talán némileg megvetően. Persze aki ennyire híján van az alázatnak az egységes egész, a teremtés, a természet nagyszerűségével szemben, és az embert mint valami kívülálló (mindenek felett álló) entitásként látja, annak azt is nehéz elmagyarázni, hogy valójában a kert is az emberről szól – róla szól leginkább. Bizonyítékként szemléljen meg egy elhagyott kertet vagy egy olyat, amelynek nagyszerűségét régtől ismerte, de évekig nem látta, és időközben megöregedett a gazdája. Az öregség a kerten látszik legelőbb és legfájóbb, legszomorúbb mivoltában. Az öregedő kert jelei szívfacsaróak – még nem elhagyatott egészen, de egyre több a gazzal felvert zug, otthagyt, korhadó karó, leszáradt, de helyben hagyott ág, levéltetves hajtás, magszárba

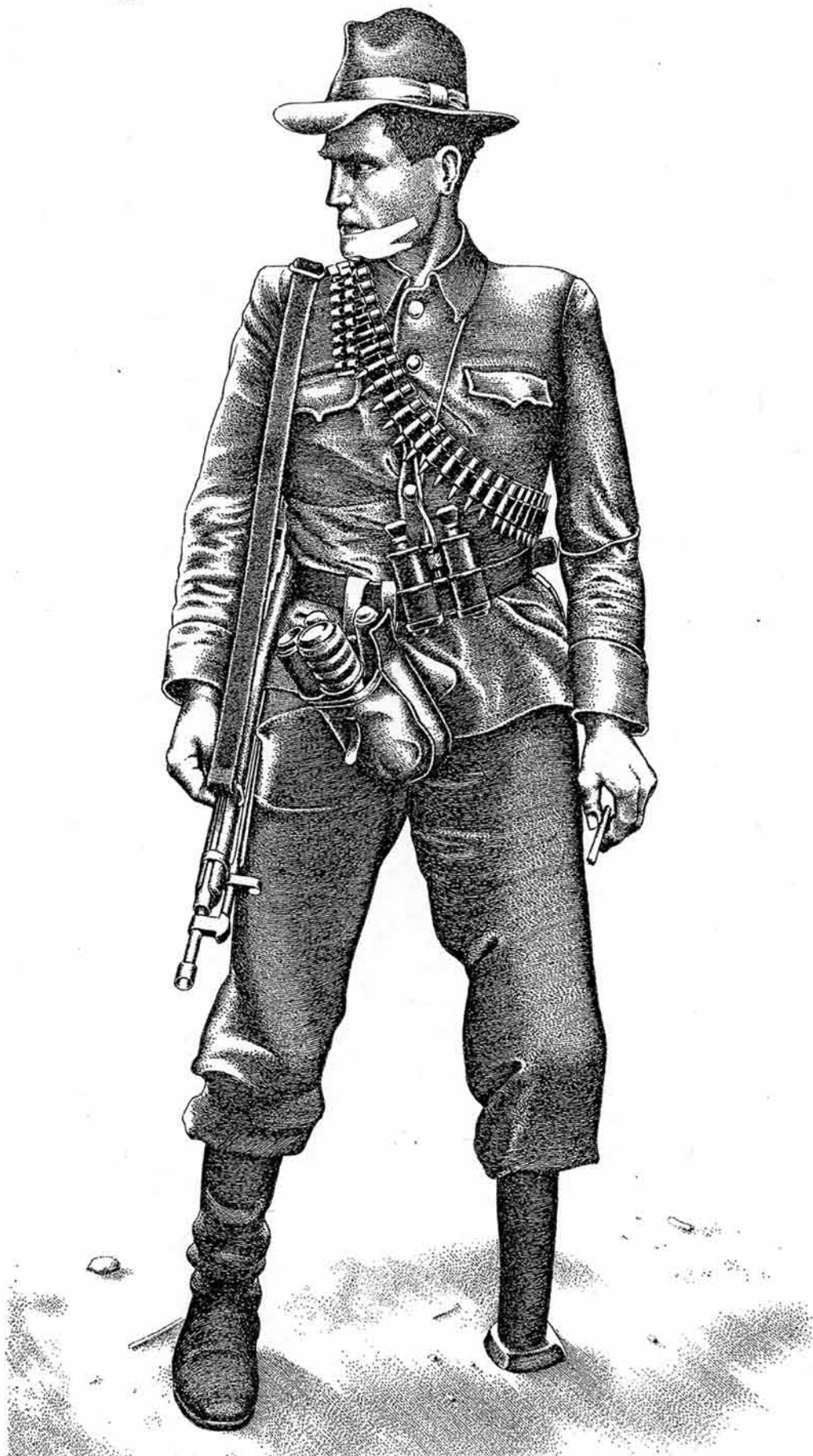

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Néma város '56, 2006

„FALÁBÚ JANKÓ”
1956

MOSONYI KISS GUSZTÁV, „Falábú Jankó” 1956, 1997

futott saláta, tarackban fuldokló eper. A gazda kízó hátfájása, lábának topasága mind látszik a kerten, és a kopott ízületekhez hasonlatossá válnak a szerszámok is: a törött gereblyenyél helyébe már reves, girbegurba akácág került, az ásó rövidre kopott, nyeléből kijár, és a sárgarépa sorában a földbe szúrva rozsdásodik, hogy ne kelljen folyton érte menni. A kaszát hosszan kell keresni, a diófa ágai közé van akasztva, rég nem fenték, még régebben kalapálták, a szarva megrepedt, épp hogy el nem törik. (Nagyapám egykor arra intett, hogy a kaszát sosem szabad fenetlenül eltenni – mondjuk, télre –, mert akkor „az ördög hozzáfeni a faszát”, és soha többé nem lesz már rendes éle.) Még nagyobb a baj, ha a korhadt kertkaput kell megjavítani, mert a kalapácsot, harapófogót és szeget, netán egy csavart még nehezebb lelni.

– Volt valahol... – csúszik hátra a kalap, és vakartatik a kobak. Valamikor minden volt, a helyén volt és rendben volt. Most, ha a kalapács megvan, a nyele törött, jó lenne a kisbalta is szegelni, de leszáll a feje. A harapófogó az ólajtóra volt akasztva („tényleg, ott kellett az ősszel, amikor drótoztuk a saroglyát”), rácsorgott az eresz, merő rozsdá, ki sem lehet nyitni.

Vajon milyen lesz az én kertem tíz év múlva?

•

Elmúlt az a tíz év. Megint odébb sodort az élet, mint holmi ballangót a magyar ugaron. (Mert messzebb azért már semmiképp nem hagyom sodorni magam, sem széllal, sem viharal, de még tátorjányos orkánnal sem.) És bizony sodort újabb (három!) kertbe. Az egyikből, a Tiszától alig futamodásnyira, kiirtottuk az elvadult gyümölcsöst, és kadarkát, kékfrankost telepítettünk bele. (Apám hirtelen elhatározással eladta szőlőjét az adai Disznóháton, a szépen beállított kékfrankossal és a korábbi fehérszőlők helyébe nevelt cukorkörte kordonnal. Azt mondta, ráunt, de persze tudom és megértem, hogy a csendesen sajgó magányra unt rá, ami ott settenkedett körülötte a dombtetőn, amikor megpihent a barackfa alatt, a padon. Cimborái mind elmentek már, az új szomszédok meg alig jártak ki. Forró, aszályos nyarak jártak, délidőben kíméletlen volt a hőség, a madarak hallgattak, sivatagi magány kísértett, de este felé is valahogy megkeseredett a halványuló fény. Megvette hát legénykora legendás birtokát, a Villát és az egykori szőlők helyét lent, a rétben. Itt mindent előlről kellett kezdeni, de az emlékek szelídek és bársonyos fényűek voltak, mint az óbor, a diófák és öreg körtefák pedig, amelyek alatt már ifjúkorában is ülhetett, hús árnyékot adtak a legnagyobb melegben is, ha pedig mégis megállt volna a levegő, hamarosan enyhülést hozott a Tiszáról libbenő szél.) Szőlőt ültettünk tehát megint, mégpedig újra három nemzedék: apám, jómagam és a fiam. Az idén már szűrtünk is kevéske bort a termésből.

Aztán itt van egy kis kert a Duna fölött, a Pilis lábánál, ahová éppen kései arany parmen almát ültettem az idén. Gyerekkorom óta keresem, nem ősi fajta, mégsem találkoztam vele évtizedeken át. Volt egy belőle a régi kertben, cirmos, illatos gyümölcséért a fa hegyéig másztam egykoron. Másért mentem a faiskolába, de megszólított, és nem hagyhattam ott.

Végül a Balaton kapujában, a kajári napégette szőlőhegyen ültettem a tavasszal, kezdetnek néhány tőke szőlőt. Kertek királynőjét, cardinált, csabagyöngyét, nérót, augusztusi muskotályt. (Hadd nőjenek, aztán ha egy-két év alatt jó vesszőket hajtanak, talán még lugast is kanyarítok belőlük.) Meg nyári almát, hátha egyszer újra megterem ott a gyerekzsivaj.

Szóval, valahogy akképpen alakult a rend, hogy március elején zsebre vágom a metszőollót, és elkezdem a lázas futkosást keresztül-kasul Pannónián: A Dunától lefelé a Kunság széléig, aztán fel a Balatonhoz, onnan megint le, egészen az Alsó-Tiszáig és vissza. Ha végeztem a szőlőkkel, jöhetnek az al-

mák, körték meg persze az őszibarackok, akiknél sokszor el is nagyolom a dolgot, mert a már szépen mutatkozó virágrügyeket nincs szívem a kellő szigorral megritkítani.

Uram, *nincs mód nem menni, ahova te küldtél*, és nem is az út, és nem a küldetés a legnagyobb teher, hanem az örökös búcsúzkodás. Apám tiszai kertjében, a Villánál harmadik éve újítgatom az öreg almafát: először csak ritkíttattam, lefűrészeltem a száraz ágakat, a következő évben már bátrabban nyestem vissza a belső koronát, aztán a külső főágakból is kivágtam néhányat. Nem vette zokon, sok szép új hajtást hozott, és annyi fontos almát termett, hogy apám alig győzte elosztogatni. Több gondoskodásra azonban tőlem nem számíthat, metszés után magára hagyom. És folyton búcsúzkodom a többiektől is: a szőlőktől a Tisza-parton, a körtéstől a dombvidéken, a barackfától a Balaton felett. Pedig a kertnek nem az lenne a dolga, hogy megfutassa és megríkassa, hanem éppen hogy helyben tartsa és a nyugalom derűjével vigasztalja az embert. A büntelenek jussa lehet a kert, amely egy életen át befogad, másoké meg az örökös kiűzetés, nyugtalan bolyongás folyótól folyóig, kerttől kertig.

DOMBTETŐN

Itt álltam akkor is, kertem legmagasabb pontján, amikor az ezer tőke Sauvignonról szövögettem terveket, innen gyönyörködtem az egyéves cukorkörtesor erőteljes hajtásaiban, és itt ütött szíven a késő őszi este feneketlen némasága, az a ködös, reménytelen nihil, ami ráborult a falura. Megdöbbenett ez az érzés, igazi félelem kúszott a gyomromba, és titokban megesküdttem, hogy tíz év múlva már nem talál itt ez a síri némaság.

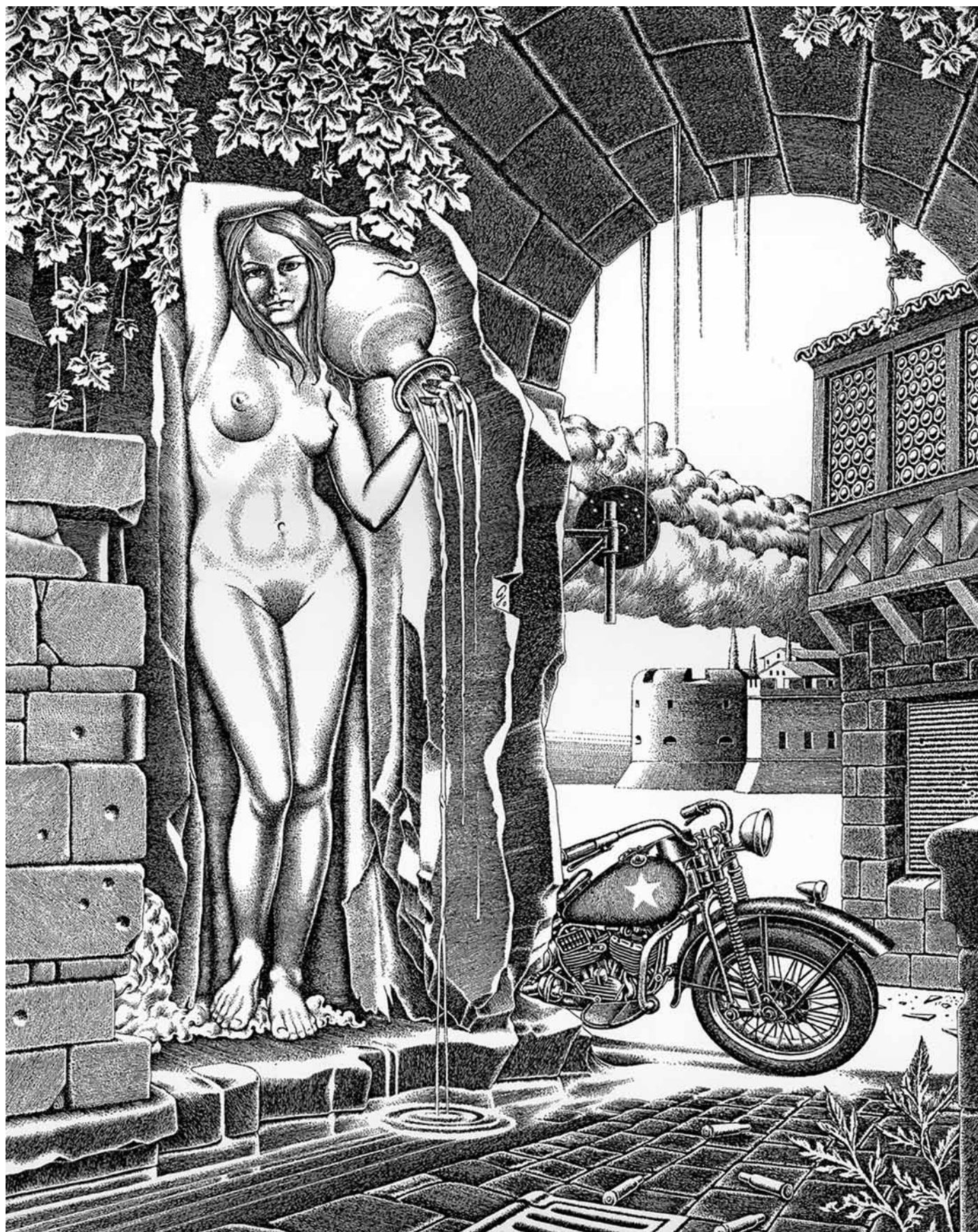
Egy év múlva Budapesten, a metróban szorongva töltöttem az ilyen nyirkos, korán sötétedő napokat, és eszembe se jutott a néma fogadalom sokáig. Nem akartam bevallani amúgy se senkinek, de így, hogy okafogyottá vált, elfeledkeztem róla magam is.

Az érzés azonban később néha visszatért – felcímkeztem és félretettem, olykor előhívtam magamban mint fontos, megőrizendő valamit, amiről nagy léhaság lenne egészen megfeledkezni. Olyan tapasztalatként tartottam számon titkon, amilyenre az élet során legfeljebb néhányszor tehet szert az ember, és örök tanulságul mindenképp meg kell őriznie.

A titoknak oka volt: erős elhatározásom, hogy szűkebb szülőföldem egy másikra cserélem, és viszem magammal a családomat – gyerekeim már más ég alatt nőnek fel –, nem tűrt megalkuvást. Kész voltam bármikor, bárkinek bizonyítani, hogy döntésem helyes és végleges, a megingás legkisebb jelét sem láthatta rajtam senki. Nagy-nagy titok tehát, hogy akadt egy pillanat, amikor én is elbizonytalanodtam, sőt egyenesen esküt tettem, hogy visszafordulok vagy még messzebb indulok az úton. Senki sem tudta volna meg sosem, ha most, két évtized múltán ki nem fecsegem.

Mostanában egyre gyakrabban járok vissza arra a dombtetőre. Testi mi-voltomban nem voltam arrafelé, még a Drávaszög közelében sem már hosszú évek óta, de a lelkem egyre-másra ott köt ki valamilyen okból. Talán mert az úton ismét egy ilyen dombtetőre értem (azaz meglehet, nincs több efféle dombtető, csak egyetlenegy?), kitelt a helyben maradás ideje, és ismét felmerült, hogy indulni kellene valamerre. Leginkább visszafelé. Ott, akkor, az első alkalommal még abban a hitben éltem, hogy irányítója vagyok sorsomnak, hogy a menés vagy maradás saját elhatározásom kérdése. Aztán forgószeles évek jöttek, és irányítás helyett jó, ha arra futotta az erőből és lélekjelenlétből, hogy ne csapódjon sziklának a hajó. Célokról ábrándozni nagy luxus lett volna.

MOSONYI KISS GUSZTÁV, Dubrovnik-i aniz, 1996

A sodródást követően gyökeret verni is nagy dolog volt. Valahonnan mégis előkúszik az érzés, hogy ideje lehet a gyökerek felszaggatásának...

És kisebb dolgok is elvezetnek mostanság arra a néhai dombtetőre. Keremben új csapásokat vágok az őszbozótban, egyre feljebb kúszok az eddig meghódítatlan területen. Csak télen csinálom, amikor lombtalanok a bokrok, és kedvező, hőmentes az idő. Bozótvágóval legallyazom a bodzabokrot, a kőrist, vadrózsát, elvadult szilvát és eperfát, aztán kiásom a tövét. Araszról araszra haladok, és közben taposom, töröm, erős budárkapával lazítom, majd kigereblyézem és komposzthalomba rakom a sokéves gazréteget. Ez se könnyű, mert át van szöve vadszőlőindákkal, ördögcérnával és egyéb növényi gubancokkal. Még a csalántövek is olyannyira megerősödtek, hogy többször alájuk kell vágni a vastag húsú kapát, hogy kiforduljanak. A felszabaduló terület enyhén lankás, de még tele van buckákkal, akadókkal – jövőre még meggyűlik vele a bajom, ha kaszálni akarom. A legjobb volna felásni, és minden ásonyomból kiszedni a gyökereket, ahogyan a lentebbi részen is csináltam. Viszont ebből csak akkor lesz valami, ha engedi a tél, vagy korán jön a tavasz, és fagymentes lesz a föld már idejekorán, amikor még a rendes kerti munkák várhatnak. Ezt a domboldalt méregetem egy ideje, hogy elférne ide egy szép cukorkörtesor, és néhány év múlva lehetne rendes pálinkám, nem csupán a vegyes gyümölcs, amit csak azért főztek, mert sajnálom veszendőbe hagyni a lehulló és a fölös gyümölcsöt, amit a család már nem tud elfogyasztani. Eléggé száraz ez a domboldal, az első években sok vizet fel kellene ide cipelni a csemetékre, de ha egyszer rendszeren begyökeresednek, nem lesz gond.

Azon a drávaszőgi domboldalon is bozótot kellett irtani, hogy elültethessem a körtefákat, a földemmel szomszédos régi, elhanyagolt temető akácos, bodzás rengetege nyomult évről évre beljebb a szántómra. Csak a küzdelmes tisztítás után derült ki, hogy jó tíz méteres sávot hódított már el az erdő – éppen elég volt a körtésnek. Január volt, amikor a bozóttal birkóztunk, olyan meleg, hogy félmeztelenre vetkőztünk, és ebéd után még szundítottunk is a szelíden melengető napon. Viszont az ijedtség napja is volt, mert egy helyen olyan óvatlanul gyújtottam fel az embermagasságú száraz aljnövényzetet, hogy volt egy pillanat, amikor úgy éreztem, nem tudom megfékezni a tüzet. Egy fuvallat erejétől teljes magasságában fellángolt, és ropogva a nagy erdő felé nyomult, ami több hektáros tomboló tüzet jelentett volna, lángba borult volna az egész régi temető, és alatta ott húzódik a falu... Becsörtettem a bozótba a tűz elé kerülve, és egy lapáttal teljes erővel csépelni kezdtem az egyre magasabbra törő lángokat. A kezemen már nem volt bőr, mégis hosszú percekbe telt, amíg végül felülkerekedtem, közben azonban többször hatalmába kerített a zsibbadt rémület, hogy nem tudom megállítani a katasztrófát. Agyamban testet öltöttek a súlyosabbnál súlyosabb következmények, a szégyen és a kétségbeesés. Végül remegő lábakkal, minden erőtől elhagyottan, vérző tenyérrel, füstös, pörkölt arccal, de győztesen álltam ott. A többiek lejjebb pihentek, mit sem vettek észre az egészsből.

A körtefák viszont szépen megnőttek, én sohasem főztem pálinkát róluk, a háború évei alatt újra megpróbálta őket elnyelni az akácos, de aztán az új tulaj felszabadította a túlélőket. Az emberélet fogy, de talán még van idő egy újabb kísérletre.

APÁM BORA

Minden borok közül kötődésem kétségkívül ehhez a borhoz a legsokrétűbb, viszonyulásom a legbonyolultabb. Ráadásul nem is egy borról van szó: néha fehér, néha vörös, de lényegét tekintve mégis egy – apám bora. Hajmeresztő

képzavarral olyasmit mormolhatnék, hogy „az anyatejjel szívtam magamba”, ami nyilvánvaló badarság, ám ugyanakkor közelebb áll az igazsághoz, mint gondolnánk. Az anyatej íze senki sem emlékszik, és nem is idézheti azt fel semmiféle íz életünk során, bármennyire is erőltetnék egy efféle furcsa nosztalgiát. Apám borára viszont...

Ám a bor szellemének spirituális szálai ennél is jóval messzebbre vezetnek. Apám borának ősei is vannak, ahogyan nekem is volt nagyapám, dédapám. Amíg elér a kezem – még foghattam nagyapám kezét –, addig eleven ez a szál, és tudom, érzem a kapcsolatot. Dédapám kezét sohasem érinthettem, de biztosan tudom, hogy létezett, és eleven, hús-vér ember volt, még beszéltem róla nagyapámmal, aki foghatta az ő kezét. Ükapám alakja már ködbe vész, rajta már osztozom a ma élőkkel – szinte mindegy, kinek a tényleges ükapja volt: a miénk. Apám borának apját ismertem, szüreteltem is a szőlejét, bizonyára a mustjából is ittam, de magára a borra nem emlékszem. Gyerek voltam még, ha bele is kóstoltam, összerázkódtam fanyarságától. Viszont ott futkostam a szőlő sorában, kedvtelve néztem órákon át, ahogyan nagyapám karcsú nyakú nyesővel nyisszantotta el a homokos tiszai réti földben a porcsint. A családi elbeszélésből azt is tudom, mikor és hogyan vették nagyapámék azt a darab szőlőt, és arra is emlékszem, amikor eladták. Akkor viszont új földet vettünk a Disznóháton, és az új szőlő telepítésében már én is részt vettem. Az első nyáron kiskamaszként húszliteres vödörökben hordtam fel forró nyári reggeleken a vizet a dombra a békanyálás barábjól. Ez még nagyobb-részt magyarka (piros szlanka) és kövidinka volt, apám első olyan borának alapja, amelyet „anyatejként” szívtam magamba. A domb nyugati oldalán pedig már ténylegesen ketten telepítettük a kékfrankost, naphosszat ástam a „lövészárkot”, amelynek aljára a megfordított földet, majd trágyát, arra pedig tiszai iszapot rétegeztük. Akkor mentem katonának. Mire leszereltem, temett is: huszonhármas cukorfokkal hálálta meg a gondos telepítést, bár igaz, kevés lett belőle.

Ekkortájt még rokonai is voltak apám borának. A réginek, a fehérnek számos testvére és tekintélyes felmenői voltak. A környéken és a mentett tiszai ártéren, a rétből számos hasonló fajta-összetételű szőlőültetvény volt még. A Disznóháton, a szomszédságunkban pedig hatvan-hetven éves tőkét műveltek bakháton, úgy-ahogy, korban hozzájuk illő gazdáik – még egy darabig. Apám kékfrankosa már merőben új generációnak számított, művelésmód és fajta tekintetében egyaránt. Igaz, a másik oldalon a magyarka és kövidinka is magas művelésű volt, és már a szomszéd is úgy ültette a magáét, de korábban senki sem alkalmazott erre felé ilyesmit. A bakhátas tőkékhez szőlőkaró tartozott, és minden ősszel járt nekik a gondos takarás.

A réti szőlők emlékéhez furcsa képzetársítások csapódnak, szertelen gondolatok villannak be, és bizsergető illatokat érzek. Ez utóbbiak nyilván gyermekkorom valós emlékei, amikor poros, ámde borzongatóan hűvös nyári reggeleken nagyapámmal bicikliztünk le a szőlőbe, és ott töltöttük az egész hosszú napot. Nagyapám a porcsinrózsát kapálta, vagyis nyeste a nyesővel, ami kifejezetten erre a laza, homokos talajra kitalált kapaféle volt, és valószínűleg éppen a porcsin ellenében volt kifundálva. Ő egyébként portolinkának hívta, ahogy mindenki más. Szerettem ezt a portolinkát a húsos, nedvességtől duzzadó, a talajon laposan szétkúszó szárával és az apró, sárga, narancssárga vagy piros virágokkal. Amikor nagyapám a nyesővel közvetlenül a talaj felszíne alatt elnyeste a portolinka középső szárát, az egész bokrocaska néhány óra alatt szinte semmivé zsugorodott a napon. A szőlő köze pedig ismét tiszta volt, gyomtalan, ami tetszett nagyapámnak, mert ha végzett, még percekig elégedetten nézett befelé, a sorok közé. Nekem amúgy portolinkásan kicsit

jobban tetszett a szőlő, de jó volt így is, legfeljebb felmáztam az alacsony törzsű birsalmafára, és ott kerestem új izgalmakat. Békés délelőttök voltak, s bár egy bicskán kívül semmiféle játékszerem nem volt, egyáltalán nem unatkoztam. És mivel ilyenkor általában nem történt semmi rendkívüli, már csak egy dolgot kell elmesélnem: ahogyan nagyapám reggelizett. Ha eljött az ideje, elővette bőrtáskáját, amivel régebben még munkába járt, és kipakolta a papírba csavart szalonnát, kenyeret, hagymát. Nyugdíjazása előtt portás volt a szabószövetkezetben, ahol apám is dolgozott, és – még jól emlékeztem rá – ott is ugyanígy pakolta elő a szalonnát a portásfülkében a régi, megkopott íróasztalon. Oda is magával vitt néha, és nagyon szerettem azt az összefaragott lapú íróasztalt meg az egész szalonnaszagú portásfülkét. Legjobban pedig azt szerettem, hogy ott nagyapámat is mindenki szerette és barátságosan Pista bácsinak szólította. Nagyapám kiszólt az íróasztal mögül a kisablakon, és mindenkivel váltott pár szót. Nagyon büszke voltam rá, hogy engem is pontosan úgy hívnak, mint nagyapámat, és élveztem, hogy nekem is jócskán kijut az őt övező barátságos szeretetből.

Szóval ugyanezt a szalonnaszírral impregnált bőrtáskát vette elő nagyapám a szőlőben is, meg a bicskáját a fekete, selyembélésű mellénye oldalzsebéből, amit a legnagyobb melegben sem vetett le. És akkor jött a mutatvány, amit nagyapám és a hozzá hasonló többi nagyapa mind tudott, de amit én sohasem tudtam megtanulni: bal keze hüvelyk- és mutatóujja közé fogta a szalonnát, valahogyan a tenyerébe a kenyeret, ráadásul pedig amellé a hagymát. Jobb kezében volt tehát a bicska, amivel először egy darab szalonnát, majd egy falás kenyeret szelt le, végül pedig hagymát is küldött utána. Ámulva néztem. Amikor végzett, csak két ujj begye lett fehér – onnan jutott egy kis por, egy kis föld az étekre. És arra a csodálatos ízű vízre emlékszem még, amit otthonról hoztunk, szintén a bőrtáskában, literes üvegben. Délre már megmelegedett, később még inkább, de attól valahogy még finomabb lett. Jól tudom, ezek a gyerekkor csalóka tündérképei, de miért is hagynám őket szétfoszlani? Már csak azért sem tehetem, mert eltűnt az a világ egészen, nincsenek már szőlők a rétbén, pedig az évtizedekig, talán évszázadokig a község legfontosabb területei közé tartozott.

És pont erről szeretnék még kicsit mesélni. Mondom, furcsa dolgok jutnak eszembe az egykor oly fontos rétről. Például az, hogy már kisiskolás koromban is sokat tanultunk a forradalmárokról, akik folyton itt, ezekben a szőlőkben adtak egymásnak titkos találkozót, és valamelyikük prэшázában szótték az összeesküvést a fennálló alkotmányos rend ellen. Nekem ezt nagyon könnyű volt elképzelni, sőt továbbgondolni sem volt nehéz: amikor azt láttam, hogy a szomszéd szőlőben, ahol Gulics bácsinak gunyhója is volt, összejött néhány gazda, és előkerültek a poharak, könnyen azt képzelhettem, hogy éppen az államrend ellen fenekednek. Különösen, hogy egyre hangosabbak lettek, és az áthallatszó beszédfoszlányokban gyakran hallottam elégedetlenkedő, felforgatónak mondható szavakat. Egyszer meg is kérdeztem nagyapámat, hogy azok igazi kommunisták-e, de nagyon furcsán nézett rám, úgyhogy inkább nem firtattam tovább. Aztán, ahogy nagyobb lettem, és újra meg újra találkoztam ezzel a szőlős-összeesküvős motívummal, mindig megmozgatta a fantáziámat. Elképzeltem a hatóságok által életre-halálra keregett forradalmárokat, ahogyan végigsonnak a Nagytúcán, le a Sándoron a cigányok putrijai között és a hosszú egyenes dűlőúton, be ide, a szőlőkbe. Aztán idelent egy gunyhóban gyertyát gyújtanak, jól megboroznak, és egyre hangsúlyosabban döntik a tőkét. A rendfenntartók ezalatt hangosan horkolnak a laktanyában vagy otthon az ágyukban, mert különben számukra is meglehetősen egyszerű dolog volna szép csendben végigsonni a Nagytúcán, le a Sándoron a cigányok putrijai között és a hosszú, egyenes dűlőúton, és hopp, mihamar

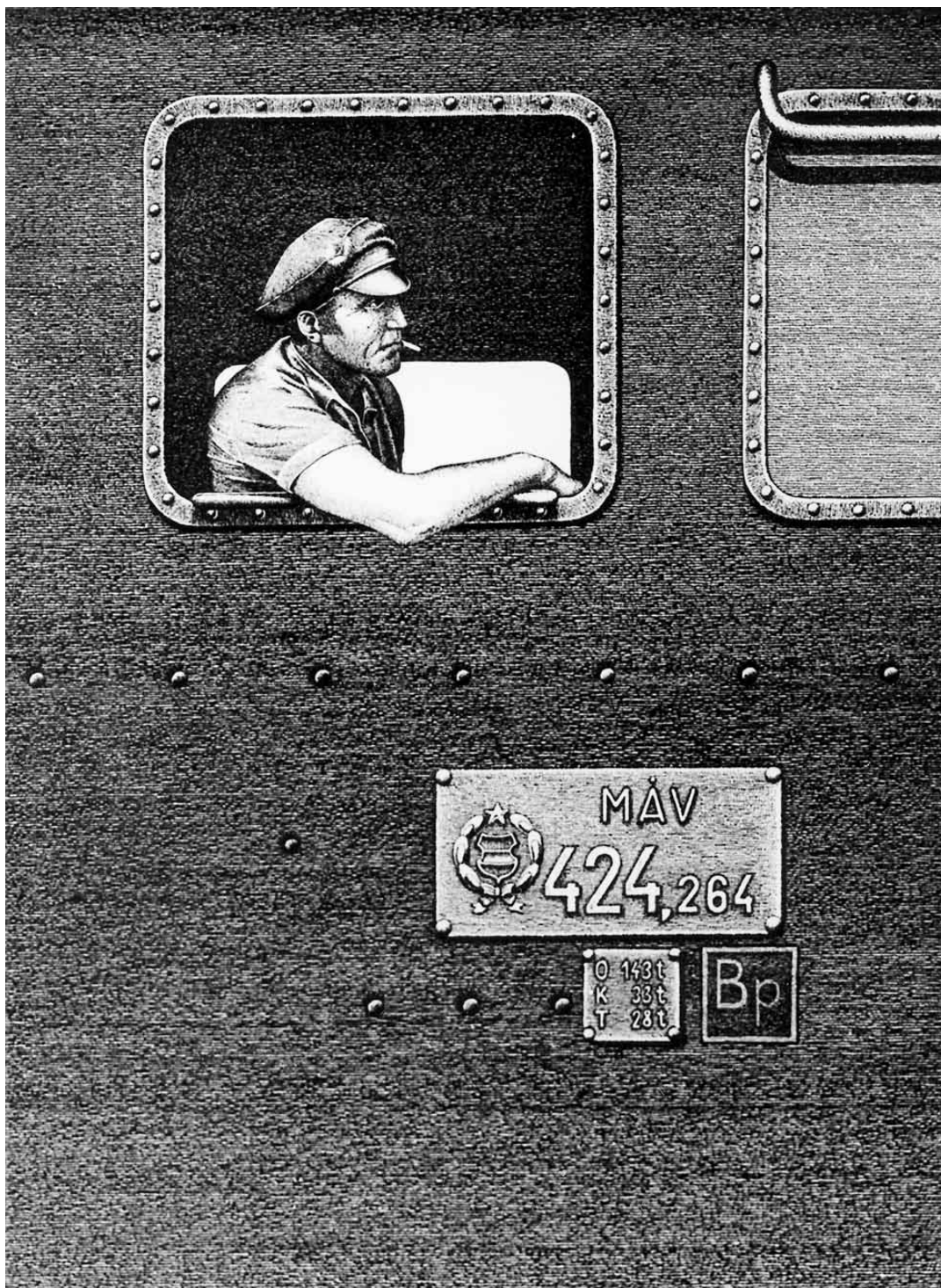
rajtaüthetnének a bortól nekitüzesedett, hangos, ámde egyre óvatlanabb renddöntögetőkön. Az a tény, hogy nem tették – pedig a mozgalom dicső múltját részletesen feldolgozó monográfiák számtalan ilyen, szőlőben/gunyhóban zajló titkos összejövetelről tesznek említést –, sokszor elgondolkodtatott. A rend ennyire biztonságban érezte magát? Nem vették komolyan ezeket a bős forradalmárokat? Vagy úgy voltak vele, az éjszaka alvásra való, azok ott hadd borozgassanak, elő lehet őket állítani fényes nappal is, amikor másnaposan otthon alszanak? Ezeket a kérdéseket persze csak magamban mertem feltenni, így hát nem remélhettem választ.

Volt idő, amikor apám bora meghatározó módon átvette életem irányítását. Úgynevezett legényéletemben segített elnyerni méltó helyem a társadalomban, megkönnyítette számomra az amúgy nem éppen magától értetődő szociális beilleszkedést. Egyedül nőttem fel, ezért sok mindenhez értettem, amihez mások nem, és legalább ugyanennyi olyasféle dolgról fogalmam sem volt, ami mások számára magától értetődően adódott. A bor azután segített áthidalni a lelki szakadékokat. A pincében sorakozó néhány hordó afféle szellemi központtá avatta legényszobámat, ahol aztán folyt a konspiráció, és neki lehetett feszülni a rendszer eresztékeinek, mint hajdan a prэшázban. Csak hát természetesen mi már az egykori rendszerdöntögetők keze nyomán elburjánzott világot szerettük volna megdönteni. Hiába, ez a történelem sora. (És lám, a csend és a rend őrei ilyenkor is békésen aludtak...) Többhektós telek jártak akkoriban, tavasszal pedig rendszeresen felcipeltünk egy tele, hatvanliteres hordót a pincéből, és vittük a vízpartra, öreg fűzfa alá, nyárfa tuskójára. Körbeültük, mint a druidák a szent követ, tüzet raktunk, és ott szeretünk volna maradni örökké. Aztán a hordó kiürült – és hazamentünk.

Aztán olyan is volt, hogy a Kopácsi rétre indultunk, és apámtól csak az üres eperfa hordót kértük. Csúzáan töltöttük tele, egy, a löszfalba vajt vén pincében jóféle drávaszőgi sauvignonnal. Persze, ez egy másik történet, azonban annyiban kapcsolódik apám borához, hogy „anyatej szerepe” miatt bizony meghatározta viszonyulásomat más tájak boraihoz. A csúzai sauvignon például nem jelentett különösebb zökkenőt, lényegében szelíden simult a megszokott ízekhez, valahogy úgy, ahogyan a bácskai róna után, ha az ember Kiskőszegnél átkel a Dunán, nem tűnnek ijesztőnek az onnan már emelkedő baranyai dombok. Apám akkori bora, Hamvas mester besorolása szerint, homoki bor volt, pont olyanféle, amilyennek leírta: nem érdemelt fennkölt, dicsérő szavakat, de tisztességgel kiállt magáért. Azt mondja, *a homoki az egyszerűbb életsebek gyógybora*. (Hamvas mestert akkoriban még nem ismertük, de utólag belátjuk, hogy igaza lehetett: bővelkedhettünk az egyszerűbb életsebekben, mert igen buzgón és meglehetősen mennyiségben fogyasztottuk a reá javallt gyógyszert.) A piros szlanka és a kövidinka a kissé túlterhelt kordonokon nem nyújthatott csodát, de a végterméknek igen jól tett, hogy abban az időben rendszeresen felvásároltuk a szomszédból az öreg gazdák termését. A göcsörtös, matuzsálemi korú tőkéken sokszor csak néhány ritka fűrt aranylott, de azok zamatosak és mézédeseek voltak. Emlékszem, az egyikben elég sok volt a rizling, szép hosszú őszön mesésen beért, és ilyenkor sokat javított a borunkon.

A baranyai dombokra tehát gond nélkül felhágunk már ifjonti korunkban is, és nem okozott semmi panaszt a homoki előélet. Olyannyira nem, hogy a kopácsi víz mellől harmadik nap ismét fel kellett jönni Csúzára, újra teletölteni a hatvanliterest. Igaz, szakmányban fogtuk és sütöttük szabad tűzön a halat, márpedig a friss sült hal köztudottan a jó sauvignon legmeghittebb barátja. A magasabb és meredekebb hegyek azonban már kifogtak rajtunk. Sok bácskait láttam a Hegyalján „elvérezni”, beleértve akár magamat is. A homokhoz szokott torok és gyomor könnyen bajba keverheti ma-

gát és legfőképp a hozzájuk tartozó főt. A nyelv meglepődik, amikor egy jó tokaji furmint gazdag ízkavalkádjával találkozik, és nem győz betelni vele, a torok pedig – szokásához híven – szomjasan kér még egy pohárral, a fej eközben lelkesen bólogat, a gyomrot pedig nem kérdezi senki. Így aztán a gyomor adja fel legelőbb, aztán a fej, a torok próbál mindent visszacsinálni, a nyelv bűnbánóan lapít. Időbe telt, mire megtanultam komoly, hegyi borokkal méltósággal szembenézni.

MOSONYI KISS GUSZTÁV, IDIIL, 1976